

УДК 330.113:338.46:378

МОРГУЛЕЦЬ О.Б.

Київський національний університет технологій та дизайну

ЗМІНА ПАРАДИГМИ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

В статті проаналізовано економічні аспекти теорії інформаційного суспільства; розкрито сутність і передумови його формування. Науковою новизною є авторське уточнення дефініцій понять інформаційного суспільства і суспільства знань, встановлення еволюційного зв'язку між цими поняттями. Обґрунтовано провідну роль освітньої галузі в сучасних процесах суспільного та економічного розвитку України, виокремлено основні фактори суспільного розвитку та ключові аспекти, що вплинуть на функціонування системи освіти України в умовах формування суспільства знань та змінять її парадигму. Представлені результати дослідження покращують розуміння ролі освітньої галузі, в процесі інформаційно-комунікативного розвитку суспільства та входження в епоху знань, дозволяють спрогнозувати найближчі зміни, що відбудуться в суспільстві та визначити стратегічні пріоритети в розвитку освітньої галузі. Результати дослідження створюють підґрунтя для подальших розробок в сфері управління освітою, як ключовою галуззю економіки суспільства знань.

Ключові слова: інформатизація, інформаційне суспільство, суспільство знань, розвиток, освіта.

Постановка проблеми. Сьогодні розбудова інформаційного суспільства та вступ країн в епоху знань змушує освітян розвернутися до нових, що виникають у процесах функціонування такого суспільства, проблем. Система освіти глибоко пов'язана зі структурою суспільства і його розвитком. Формула «яка освіта – таке й суспільство» справедлива як в прямому, так і у зворотному порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З кінця 60-х років ХХ ст. дослідження Г. Бекера, Д. Белла, Ф. Броделя, Р. Даренфорда, П. Друкера, Дж. К. Гелбрейта, Г. Канна, М. Кастельса, Р. Інгельгарта, Й. Масуди, Ф. Махлупа, Г. Маркузе, Д. Норта, Г. Стиглера, Т. Стоуньєр, К. Томіаги, А. Тоффлера, Л. Туроу, Т. Форрестера, Ф. Факуями та багатьох інших вчених сприяли усвідомленню значних господарських та соціально-політичних змін, що спостерігалися в найбільш розвинутих країнах, як провісників якісно нового етапу суспільного прогресу. Основу цих змін більшість дослідників пов'язували з підвищенням ролі науки і безпрецедентними технологічними зрушеннями. Згодом акценти неодноразово зміщувалися, і в центрі уваги виявлялися інші аспекти трансформації. Так, у 80-ті роки осмислювалися

соціальні наслідки постіндустріалізму. У 90-ті – з'явилося безліч робіт присвячених управлінню корпораціями в постіндустріальному суспільстві. Початок ХХІ ст. поставив ще більше проблем, які розглядаються з позиції постіндустріальної теорії [1]. Сьогодні питання розвитку інформаційного суспільства та формування суспільства знань продовжують досліджуватися в працях А. Горелова і Т. Горелової, Д. Єфременка, Д. Єврезова, І. Каленюк і О. Кукліна, Б. Майера, О. Ракітової, Л. Реймана, Н. Яблокової та інших.

З огляду на незначну кількість вітчизняних наукових досліджень можна стверджувати про недостатній рівень розробленості проблеми. Тому обґрунтування провідної ролі освіти в національній економіці, дослідження факторів розвитку галузі в процесі розбудови інформаційного суспільства та становлення суспільства знань, розробка заходів забезпечення економічної стабільності та конкурентоспроможної позиції України на світовому ринку є одним із важливих завдань сучасної науки.

Мета. Розкриття сутності і передумов формування інформаційного суспільства; уточнення визначень інформаційного суспільства і суспільства знань, встановлення зв'язку між поняттями; виокремлення основних факторів сучасного суспільного розвитку та ключових аспектів, що призведуть до зміни парадигми освіти та становлення суспільства знань; обґрунтування провідної ролі освітньої галузі в сучасних процесах суспільного та економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. За останні 30 років економісти і маркетологи, соціологи і філософи, програмісти та державні діячі ввели і стали активно використовувати термін «інформаційне суспільство». Це явище відображає об'єктивну тенденцію нового витка еволюції цивілізації, пов'язаного з появою нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, нових потреб і нового способу життя [2]. Суспільство увійшло в етап розвитку, коли інформація та знання стали головними цінностями в професійному житті людей.

Поняття інформації в сучасній науці використовується не тільки в суб'єктивному сенсі як міра знань, а й в об'єктивному як міра організованості системи на противагу поняттю ентропії як міри неорганізованості. Сучасна комп'ютерна революція не просто збільшує обсяг інформації, але й змінює принцип інформаційного обміну. Інформація стає величиною, що визначає всі інші життєві вимірювання [3]. Головними об'єктами управління в інформаційному суспільстві стають не матеріальні об'єкти, а символи, ідеї, образи, інтелект, знання.

Інформатизація суспільства спрямована на створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб та реалізації прав громадян, органів державної влади, громадських організацій на основі формування і

використання інформаційних ресурсів. Інформатизація не тотожна комп'ютеризації суспільства, але вони тісно пов'язані одна з одною. В межах комп'ютеризації суспільства розвивається і впроваджується технічна база обробки та накопичення інформації. Інформатизація суспільства пов'язана із забезпеченням зацікавлених суб'єктів достовірними, вичерпними і своєчасними знаннями в усіх видах людської діяльності [2]. Таким чином, інформатизація – більш широке поняття.

Сучасне суспільство є не лише інформаційно-комп'ютерезованим, а й комунікативним: зростає не тільки швидкість зв'язку і повідомлень, але й збільшується кількість комунікацій в розрахунку на одну людину. Це вимагає від неї іншої міри відкритості (переважають поверхневі контакти) і компетентності (включаючи знання мов), ніж це було властиво людині традиційного суспільства, яка мала протягом усього життя справу з певним колом осіб і функцій [3].

Інформаційно-комунікативний глобальний розвиток суспільства вимагає нових моделей соціальної організації і передумови цих змін уже відчутні. По-перше, ядром інформаційного суспільства є підвищення цінності знання і науки, причому наука сама стає носієм інформаційних технологій, а технології впливають на науку. По-друге, змінюється економічна структура суспільства. Це проявляється не тільки в зростанні сфери послуг, яка складає понад 60% обсягів сучасної економіки, а й у тому, що інформаційно-консалтингові та освітні послуги займають з кожним роком все більшу частку в сфері послуг в країнах з розвинутою економікою. По-третє, якщо в індустріальному суспільстві носіями інформації були в основному соціальні інститути, то в сучасному суспільстві суб'єктами інформаційного обміну стають індивіди. По-четверте, володіння інформацією і спеціальна компетенція стають найціннішою якістю трудових ресурсів. Збільшується вплив експертів – носіїв унікальної інформації.

Загалом визначення інформаційного суспільства може бути таким: **інформаційне суспільство** – суспільство, де виробництво, зберігання, переробка і реалізація інформації та продукування знань є основою національної економіки.

В літературних джерелах можна зустріти паралельно поняття постіндустріального, інформаційного суспільства та суспільства знань. Деякі автори розглядають ці поняття як синоніми. Наприклад, Д. Єфременко зазначає, що «теорії інформаційного суспільства, постіндустріального суспільства і суспільства знання являють собою родинні категорії, засновані на впевненості в тому, що якісні соціальні трансформації в сучасному світі нерозривно пов'язані з новою роллю інформації і знання» [6].

Проте, точніше буде назвати ці поняття родинно-еволюційними, тому що з'явилися вони поступово в процесі науково-технічного, інформаційного та телекомунікаційного розвитку суспільства. Так, колись промислова революція передувала індустріальному суспільству, а науково-технічна – постіндустріальному. Інтенсивний розвиток техніки та інформаційно-комунікаційних технологій, призвів до якісно нового стану суспільства, його основною цінністю стала інформація. Поширення комп'ютеризації і розвиток Інтернету відкрили широкий доступ до інформації, з'явилася потреба у правильному її використанні, тому цінність інформації перейшла у знання.

Таким чином, ці поняття відображають етапи формування і розвитку інформаційного суспільства: постіндустріальний – початковий етап, характеризується переходом до сервісної економіки, частка якої почала стрімко зростати в національному господарстві; інформаційний – нинішній етап розвитку суспільства, характеризується стрімким розвитком телекомунікаційних технологій та безпосередньо інформаційної сфери; суспільство знань – етап розвитку суспільства майбутнього, на який більшість розвинутих країн тільки вступає, характеризується зміною парадигми освіти і формуванням знань як найвищої цінності людського капіталу. Освіта, знання, інформація і спілкування в такому суспільстві складатимуть основу розвитку і благополуччя людської особистості.

Суспільство знань – це суспільство, що динамічно розвивається і для якого характерно наступне:

- усвідомлення ролі знання як фактора успіху в будь-якій сфері діяльності;
- існування постійної потреби в нових знаннях, необхідних для вирішення нових завдань, створення нових видів продукції та послуг;
- ефективне функціонування системи виробництва і передачі знань;
- пропозиція знань прагне не тільки задовольняти наявний попит на знання, а й формувати такий попит;
- в межах організацій і суспільства в цілому системи, що виробляють знання, ефективно взаємодіють одна з одною і з системами, що виробляють матеріальний продукт [7].

Таким чином, можна дати таке визначення *суспільству знань* – це суспільство, яке постійно продукує нові знання, що є основою його розвитку, уміє їх використовувати, комерціалізовувати і просувати на світовому ринку.

У сучасному світі вже не стільки матеріальна база визначає успіх, скільки вміле управління інформаційними можливостями і ресурсами. В даний час очевидно, – що інформаційна сфера є системоутворюючим фактором сучасного суспільства, активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових безпеки держави, і далі ця залежність буде лише зростати [8].

Разом з тим, більшість сучасних країн, в тому числі і Україна, знаходяться на початковому етапі – переході від постіндустріального до інформаційного суспільства. Порівнявши ці стадії розвитку можна виділити характерні риси інформаційного суспільства. Отже, суспільство може вважатися інформаційним за умов:

- пріоритетного значення інформації в порівнянні з іншими ресурсами;
- кожен індивід, підприємство або організація в будь-якому місці країни можуть отримати за певну плату (або без неї) на основі автоматизованого доступу і систем зв'язку інформацію та знання, необхідні для їх життєдіяльності і рішення особистих, соціально значущих завдань;
- домінування інформаційного сектору в загальному обсязі ВВП;
- відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких виявляється розширення сфери інформаційної діяльності та послуг. В цій сфері зайнята більшість працюючого населення, число зайнятих в традиційних сферах виробництва неухильно знижується, при цьому зберігається або підвищується продуктивності праці та якості продукції (послуг);
- формування в якості головної цінності людини – економії часу за рахунок використання нових телекомунікаційних та комп'ютерних технологій;
- в суспільстві відбувається процес прискореної автоматизації і роботизації в усіх сфер і галузях економіки, проникнення комп'ютерних інформаційних технологій в усі сфери життя людей;
- в суспільстві виробляється, функціонує і є доступною сучасна інформаційна технологія, є розвинені інфраструктури, що забезпечують створення інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки науково-технологічних процесів;
- інформація, знання і кваліфікація суб'єкта стають головними чинниками влади і управління, а суспільство в змозі виробляти необхідну для життєдіяльності інформацію [2; 9].

В Україні проблема розбудови інформаційного суспільства розглядається сьогодні як необхідна умова для сталого розвитку країни, її повноцінної інтеграції у світову економіку. Слід визнати, що, на жаль, Україна на сьогоднішній день відстала в цьому питанні, хоча останнім часом темпи інформатизації швидко ростуть.

Одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя [10].

Разом з тим рівень розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно із світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України, оскільки:

- відсутня координація зусиль державного і приватного секторів економіки з метою ефективного використання наявних ресурсів;
- ефективність використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів, спрямованих на інформатизацію, впровадження інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) у соціально-економічну сферу є низькою;
- наявне відставання у впровадженні технологій електронного бізнесу, електронних бірж та аукціонів, електронних депозитаріїв, використанні безготівкових розрахунків за товари і послуги тощо;
- рівень інформатизації окремих галузей економіки, деяких регіонів держави є низьким;
- розвиток нормативно-правової бази інформаційної сфери недостатній;
- створення інфраструктури для надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним і фізичним особам інформаційних послуг з використанням мережі Інтернет відбувається повільно;
- рівень комп'ютерної та інформаційної грамотності населення є недостатнім, впровадження нових методів навчання із застосуванням сучасних ІКТ – повільним;
- рівень інформаційної представленості України в Інтернет-просторі є низьким, а присутність україномовних інформаційних ресурсів – недостатньою;
- рівень державної підтримки виробництва засобів інформатизації, програмних засобів та впровадження ІКТ є недостатнім, що не забезпечує всіх потреб економіки і суспільного життя;
- спостерігаються нерівномірність забезпечення можливості доступу населення до комп'ютерних і телекомунікаційних засобів, поглиблення «інформаційної нерівності» між окремими регіонами, галузями економіки та різними верствами населення;
- не вирішуються у повному обсязі питання захисту авторських прав на комп'ютерні програми, відсутні системні державні рішення, спрямовані на створення національних інноваційних структур (центрів, технополісів і технопарків) з розробки конкурентоспроможного програмного забезпечення [10].

Таким чином, можна виділити наступні ключові чинники, що вплинуть на функціонування економічної системи України та змінять парадигму освітньої діяльності в процесі розбудови інформаційного суспільства та становлення суспільства знань та [1; 2; 6; 12; 13]:

1. Підвищення ролі інформаційного сектора як у сфері послуг, так і в економіці країни в цілому призведе до зміни парадигми сервісної економіки.

2. Інтеграція телекомунікаційних та інформаційних структур призведе до появи нових галузей сфери обслуговування і нових послуг, задоволенню нових потреб.

3. Поява нової інформаційної культури, під якою розуміється вміння цілеспрямовано працювати з інформацією, використовувати її, обробляти, зберігати і передавати призведе до появи специфічних послуг та, відповідно, потреби у нових фахівцях в сфері ІТ технологій. Нова культура спілкування полягає в принципово інших формах особистих і професійних зв'язків за допомогою електронної пошти, телеконференцій, тобто без особистої присутності, але в режимі діалогу.

4. Глобалізація інформаційних і телекомунікаційних секторів призведе до створення і розвитку Глобальної інформаційної інфраструктури, в рамках якої утворюється національна інформаційна структура, що призведе до створення єдиного інформаційного простору без кордонів. Завдяки розвитку телекомунікацій стане можливим об'єднання інформаційних та інтелектуальних ресурсів людства, створення Глобальної бази знань, розшириться доступ до більшої кількості різних видів послуг.

5. Зміна структури розподілу часу між робочим часом і дозвіллям на основі появи нової форми зайнятості – «телероботи». Це робота без просторової прив'язки з використанням телекомунікаційних каналів оперативного доступу. Особливо це важливо для людей з фізичними вадами, для жителів віддалених регіонів з низьким рівнем зайнятості.

6. Надмірна інформатизація суспільства призведе до зростаючої потреби населення в знаннях, що стимулюватиме випереджальний розвиток освітніх послуг, зміни парадигми освітньої діяльності, появи нових способів надання освітніх послуг, в тому числі прогресуючий розвиток дистанційної форми навчання.

Для розбудови інформаційного суспільства особливого значення набуває інформаційна підготовка, формування навичок життя підрастаючого покоління і майбутніх фахівців в умовах масованого мережевого інформаційного впливу, можливість інтеграції їхньої професійної та повсякденної діяльності у світові інформаційні процеси, їхньої підготовка до повноцінного життя в світовому інформаційному просторі.

Завдяки освіті, культурні цінності зберігаються і передаються від одного покоління до іншого. Поряд з сім'єю та державою, вона є одним з головних інститутів, що сприяють підтриманню стабільності суспільства і його прогресу. Освіта впливає на статус людини в цьому суспільстві і відіграє велику роль у соціальній мобільності, сприяючи тому, що більш здібні просуваються вище по соціальних сходах. Можна сказати, що освіта – важливий спосіб забезпечення вертикальної мобільності людей в сучасному суспільстві [3].

Можливості економічного зростання в умовах сучасної економіки визначаються, головним чином, таким фактором як людський капітал, розвиток якого залежить від стану освітньої галузі. Інформаційна революція призвела до змін у структурі освіти. Отримують пріоритет інформаційні потреби, потреби в знаннях, змінюється характер освітніх процесів, все частіше з'являється потреба в безперервній освіті, професійному навчанні дорослих, що стимулює розвиток дистанційного навчання [14]. Становлення інформаційного суспільства та перехід до економіки знань характеризується перетворенням людського фактора в головний фактор економічного зростання, зростаючими інвестиціями в людський капітал, як з боку самої людини, так і з боку суспільства.

Отже, розвиток освітніх послуг стає галуззю інвестування в людський капітал. Причому освітні послуги слід розглядати як процес накопичення людського капіталу. При цьому результати освітніх послуг надалі продуктивно використовуються, приносячи дохід власнику людського капіталу. Тому існуюча тенденція посилення ринкових механізмів у сфері освітніх послуг не повинна порушувати принцип рівного доступу до такого роду послуг, приводити до розшарування суспільства. Визначаючи напрямки розвитку цієї галузі важливо створити умови для реалізації принципів соціальної справедливості та соціальної захищеності, збереження соціальної рівноваги.

Висновки. Таким чином, аналіз економічних аспектів теорії інформаційного суспільства дозволив розкрити сутність і передумови його формування. Запропоноване уточнення дефініцій понять інформаційного суспільства і суспільства знань покращує розуміння сучасних процесів розвитку суспільства. Виокремлення основних факторів сучасного суспільного розвитку та ключових чинників, що призведуть до зміни парадигми освіти в умовах розбудови інформаційного суспільства і становлення суспільства знань, дозволяють визначити стратегічні пріоритети у розвитку освітньої системи України. Обґрунтування провідної ролі освітньої галузі в сучасних процесах суспільного та економічного розвитку України створює підґрунтя для подальших розробок в сфері управління освітньою діяльністю, як ключовою галуззю економіки майбутнього суспільства знань.

Список використаної літератури

1. Каленюк І.С. Розвиток вищої освіти та економіка знань: монографія / І.С. Каленюк, О.В. Куклін. – К.: Знання, 2012. – 343 с. – ISBN978-966-346-948-5
2. Рейман Л.Д. Информационное общество и роль телекоммуникаций в его становлении // Вопросы философии. – 2001. – № 3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/2369106>
3. Горелов А.А., Горелова Т.А. Образование в информационном обществе // Alma Mater. – 2008. – № 10. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/19541913>
4. Masuda Y. Information Society as Postindustrial Society / Wash / World Future Soc., 1983. P. 29.
5. Лавлок К. Маркетинг послуг: персонал, технологи, стратеги / К. Лавлок. – М.: Вильямс, 2005. – 1008 с. – ISBN 5-8456-0648-2
6. Ефременко Д.В. Концепция общества знания как теория социальных трансформаций: достижения и проблемы // Вопросы философии. – 2010. – № 1. – С. 49 - 62.
7. Общество знаний: сущность и основные характеристики. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kimkarus.ru/all-articles/57/130>
8. Евзрезов Д.В., Майер Б.О. Глобализация, информационное общество и отечественное образование // Философия образования. – 2008. – № 2. – С. 194-201. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/19511375>
9. Ракитов А.И. Будущее России: социально-технологическая модель // Общественные науки и современность. – 1996. – № 2. – С. 5 – 11.
10. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 9 січня 2007 року № 537-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>
11. Демидова Л.С. Сфера услуг в постиндустриальной экономике // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 2. – С. 23-28.
12. Бехман Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Готтхард Бехманн; [пер. с нем. А.Ю. Антоновского, Г.В. Гороховой, Д.В. Ефременко, В.В. Каганчук, С.В. Месяц]. – М.: Логос, 2010. – 248 с. – ISBN 978-5-98704-456-8
13. Яблокова Н.И., Павельева Т.Ю., Куткин В.С. Философия образования в информационном обществе // Alma Mater. – 2013. – № 7.

[Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://dlib.eastview.com/browse/doc/35874179>

14. Кухтинова Л.Г., Сосунова Л.А. Тенденции развития сферы социальных услуг // Креативная экономика. – 2007. – № 8 (8). – С. 52-55. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.creativeconomy.ru/articles/3530/>

15. Комарова О. А. Освіта у вимірі інформаційного суспільства // Економічний часопис – XXI. – 2011. – №7-8. – С. 50-53. [Економічний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/47819/15-Komarova.pdf?sequence=1>

ИЗМЕНЕНИЕ ПАРАДИГМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ СТАНОВЛЕНИЯ ОБЩЕСТВА ЗНАНИЙ

МОРГУЛЕЦ О.Б.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

В статье проанализированы экономические аспекты теории информационного общества; раскрыта сущность и предпосылки его формирования. Научной новизной является авторское уточнение дефиниций понятий информационного общества и общества знаний, установление эволюционной связи между этими понятиями. Обосновано ведущую роль образования в современных процессах общественного и экономического развития Украины, выделены основные факторы общественного развития и ключевые аспекты, которые повлияют на функционирование системы образования Украины в условиях формирования общества знаний и изменят ее парадигму. Представленные результаты исследования улучшают понимание роли образования, в процессе информационно-коммуникативного развития общества и вхождения в эпоху знаний, позволяют спрогнозировать ближайшие изменения, которые произойдут в обществе и определить стратегические приоритеты в развитии образовательной отрасли. Результаты исследования создают основу для дальнейших разработок в сфере управления образованием, как ключевой отраслью экономики общества знаний.

Ключевые слова: информатизация, информационное общество, общество знаний, развитие, образование.

CHANGING THE PARADIGM OF EDUCATION IN PROCESS OF KNOWLEDGE FORMATION

MORGULETS O.B.

Kyiv National University of Technologies and Design

The article analyzes the economic aspects of the theory of information society; discloses the nature and conditions of their formation. Scientific innovation is the author's clarification of definitions of concepts of information and knowledge society, establishing evolutionary relationship between these concepts. Leading role of education in modern processes of social and economic development of Ukraine is justified here, also highlighted the main factors of social development and the key aspects that affect the functioning of the education system of Ukraine in the emerging knowledge society and change its paradigm. Presented results of the research improve understanding of the role of education in the process of information and communicative development of society and entering the era of knowledge, allow to predict the coming changes that will occur in the community and identify the strategic priorities in the education industry. Results of the study provide a basis for further developments in the field of management education as a key sector of the economy of the knowledge society.

Keywords: *informatization, information society, knowledge society, development and education.*